

Marina
Bagarić

O natječajima i njihovim ishodima

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, „*Za novi, ljepši Zagreb!*“ Arhitektonski i urbanistički natječaji međuratnog Zagreba, 1918.–1941.

Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2020., 378 str.

ISBN 978-953-7875-32-9

Za novi, ljepši Zagreb! poletni je, optimistični naslov velikoga priloga Jutarnjega lista o modernoj arhitekturi, objavljenoga 1930. u Uskrsnom broju, na „svetkovinu obnove novoga života“. Taj je naslov za svoju novu knjigu o arhitektonskim i urbanističkim natječajima posudila Tamara Bjažić Klarin i teško da bi se našao pogodniji trenutak za ponovnu njegovu upotrebu od ovoga današnjega, kad iščekujemo obnovu potresom oštećene arhitektonske baštine grada. Druga je s(p)retna podudarnost podnaslova spomenutoga priloga – *Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj* – sa sadržajem knjige. Jer već je iz prvoga, brzoga listanja bogato ilustrirane knjige jasno da autorici zapravo zanima geneza modernizma, sva njegova lica i lokalne nijanse. Natječaji su, premda već dugi niz godina temom autoričina znanstvenoga interesa, odabrani kao jedna od mogućih prizmi promatranja, ili kako u uvodu piše „referentni uzorak za dobivanje cjelovitog pregleda arhitekture pojedinih povijesnih razdoblja“. Stoga pregled počinje poglavljem „Institucionalni okvir natječaja“, gdje se sasvim sažeto donosi povijest natječaja prije Prvoga svjetskog rata i ističe još jedna važna inicijativa nezaobilaznoga Ise Kršnjavog da putem općih natječaja priliku za realizaciju svojih ideja dobiju mladi arhitekti. Prvi pravilnik kojim se propisuju pravila za provedbu arhitektonskih natječaja – *Osnovu za ustanove o postupku kod javnih natječajah*, donijelo je 1880.

Društvo inženira i arhitekata. Za namjeru ove knjige da se pozabavi i pitanjem stilskih mijena jedno je od važnijih pravila *Osnove* da raspisivač natječaja daje jasne upute o karakteru natječajnoga projekta „više na ekonomičku ili umjetničku stranu“. Pozitivan je i etičan odnos *Osnove* prema autorskim pravima – velikim prijemom u slučaju međuratnih natječaja. Pokušaj *Društva inženira i arhitekata*, *Društva umjetnosti* i

Kluba hrvatskih arhitekata da u godinama prije Prvog svjetskog rata donesu novi pravilnik o natječajima nisu uspjeli, ali su njihovi prijedlozi integrirani u *Pravila za raspisivanje natječaja (utakmica) u oblasti arhitekture i inženjerstva*, donesena 1920. godine. Zbog čestoga ignoriranja *Pravila*, osobito u najvažnijem segmentu – dodjeli realizacije nagrađenom radu, donesen je 1938. novi *Pravilnik o obavljanju konkursa za izradu idejnih skica za javne građevine i o pravima učesnika (Pravilnik o konkursima)*. No, tada su već došla vremena kad su se, zbog financijskih prilika, natječaji raspisivali sasvim rijetko.

Druga tematska cjelina knjige, naslovljena „Natječaji pojedinačno“, bavi se konkretnim natječajima i natjecateljima, suprotstavljajući investitorske prakse tijekom 1920-ih i tijekom 1930-ih, odnosno tijekom gradonačelničkih mandata arhitekta Vjekoslava Heinzela (1920.-1928.), profesora povijesti Stjepana Srkulja (1928.-1932.), pravnika Ive Krbeka (1932.-1934.) i ekonomista Rudolfa Erbera (1934.-1936.). Brojevi, odnosno omjeri općih i pozivnih natječaja, natječaja raspisanih za javne i privatne investicije, te pojava danas često spominjanog i popularnog modela javno-privatnoga partnerstva svjedoči o položaju Zagreba unutar jugoslavenske državne zajednice. Uz malobrojne iznimke, Zagreb je izgrađen privatnim kapitalom i sredstvima vlastite gradske općine. Tema koja intrigira autoričin novinarski nerv – nepravilnosti u provođenju natječaja – provlači se kroz sva potpoglavlja ove cjeline: detaljnije su iznesene okolnosti i rezultati natječaja za zgradu Obrtne banke u Ilici, hotela Esplanade, za parcelaciju i način izgradnje zemljišta stare bolnice Milosrdne braće na Jelačićevom trgu (tzv. Zakladni blok), za izgradnju Zakladne i kliničke bolnice na Šalati. Zato cjelinu zaključuje poglavlje naslovljeno „Obračun na zagrebačkoj arhitektonskoj sceni i zamiranje institucije natječaja“: konkretni povodi ozbiljnoga sukoba bile su malverzacije s izgradnjom i upravljanjem Domom likovnih umjetnosti

(danas dom HDLU) te s natječajem za Željezničarsku bolnicu.

Natječajni projekti kao „idealna predložak za jednostavno cjelovito istraživanje međuratne arhitektonske produkcije u Zagrebu“ tema su treće cjeline u knjizi. Natječaji za banke i Burzu iz ranih 1920-ih ilustracija su neoklasicističkih tendencija u zagrebačkoj arhitekturi, dok u natječajnim rješenjima iz sredine i s kraja istog desetljeća za kompleksne javne i privatne gradnje autorica determinira pojavu *novoga građenja* i iskorake prema modernizmu. Tijekom 1930-ih arhitekti naglašavaju da je „jedan od glavnih zahtjeva moderne arhitekture graditi ekonomski“ i ponavljaju odavno poznate teze o ovisnosti forme i funkcije. U ovom se razdoblju ističe nastojanje Ernesta Weissmanna na usvajanju novih načina gradnje uporabom prefabriciranih, tipskih, tvornički proizvedenih elemenata. Iz današnje se perspektive u tekstu predstavljeni natječajni radovi za zagrebačke bolnice čine idealnom podlogom za dokazivanje prednosti novih projektantskih pristupa.

Ovakav pregled međuratne zagrebačke arhitekture kroz natječajne projekte vrlo je skromno nazvan „jednostavnim istraživanjem“; da bi pokazala genezu modernizma i (stalnu i specifičnu) prisutnost neoklasicističkih i tradicionalističkih tendencija, autorica je do detalja istražila svaki pojedini projekt, komparirala rješenja istih zadataka, analizirala izjave autora, i naposljetku donijela uvjerljive, utemeljene interpretacije. Osobitu pohvalu zavrjeđuje dobar omjer navedenih podataka i komentara, rijedak u našoj današnjoj arhitektonskoj historiografiji u kojoj prevagu sve više odnosi pristup neselektivnog nizanja informacija.

Studiju prati uzorni znanstveni aparat, navedeni su vrlo brojni izvori arhivske građe i izvori ilustracija, a popis literature dokazuje važnost koju imaju za ovakvo istraživanje dnevne novine i časopisi iz promatranoga razdoblja. Kompleksne

relacije između protagonista zagrebačke međuratne arhitektonske scene pojašnjavaju statističke i mrežne analize, odnosno njihovi grafički prikazi (nažalost, zbog debljine knjige hrbat je „pojeo“ središnje dijelove prikaza). Kataloška obrada dvadeset i pet natječaja donosi sve podatke o natjecateljima, ocjenjivačima, nagradama, realizacijama, onovremenu i noviju literaturu, ukratko – dragocjen je izvor podataka i polazište za buduće istraživače pojedinih arhitektonskih opusa i tipologija.

Velika je vrijednost u brojnosti i raznovrsnosti ilustracija: mnogi su projekti poznatih arhitekata objavljeni u ovoj knjizi prvi put. Oni nas neizbježno potiču na razmišljanje o mogućim gradskim vedutama, ali i o tome jesu li zgrade izgrađene mimo natječaja uistinu lošije od onih službeno nagrađenih? Je li grad zbilja na gubitku zbog toga što nisu svi nagrađeni projekti bili realizirani? Jer su „zahvaljujući“ odstupanjima od natječajnoga postupka ostvarena i poneka ikonička djela zagrebačke (pa i hrvatske) arhitekture, na primjer Planićev Dom Hrvatskog planinarskog društva (danas Tomislavov dom) na Sljemenu i Denzlerova Upravna zgrada Gradskih poduzeća (danas *Elektra* u Gundulićevoj 32).

Pohvalna je autoričina odluka da u cijelosti reproducira specifičnu arhivsku građu – tekstove raspisa natječaja ili izvještaje ocjenjivačkoga suda. Atmosferu vremena i kontekst izvrsno ilustriraju stranice dnevnih novina, donesene u cjelini, bez

izdvajanja članka o pojedinom natječaju ili izložbi natječajnih radova. Tako se može čitati što se sve događa u gradu u vrijeme rasprava o važnom natječaju za parcelaciju i način gradnje Zakladnoga bloka na Jelačićevu trgu u siječnju 1930. (a upravo se ilustracija pitanja rješenja toga bloka s naslovnice onovremene pop-kulturne revije *Svijet* nalazi i na naslovnici ove knjige). Prilog pod naslovom „Još malo Jelačićevih trgova“ s tri fotografije maketa Zakladnoga bloka uokviruju obavijesti koje uvjerljivo pokazuju da je Zagreb živ europski grad: u Hrvatskom glazbenom zavodu gostuje primadona njujorške Metropolitan opere Gina Pinnera, filmovi se prikazuju u pet kinematografa, dva kazališta daju poslijepodne i navečer po dvije različite opere, odnosno komedije, a radio emitira Mozarta, Straussa i suvremenog skladatelja Maxa Buttinga. Na rubu stranice stoji, pak, obavijest o bečkoj ženidbi Zlatka Neumanna, hrvatskoga arhitekta s međunarodnom karijerom. Na kraju treba spomenuti i duhoviti izbor fotografija glavnih aktera natječajne scene: *jurora* – sredovječne gospode u interijeru tipičnog zagrebačkoga građanskoga stana, i (budućih) natjecatelja – studenata arhitekture u kupaćim gaćama.

O splitskim je arhitektonskim natječajima između 1918. i 2010. arhitekt Darovan Tušek objavio četiri knjige. Bez poziva na natjecanje očekujemo nastavak pripovijesti o zagrebačkim natječajima. ×